

LOM-hört 43

Årgång 22, november 2015

Hemsida: www.projekt-lom.com

Storlomssamlingarna i grupper, med dess fascinerande inslag av rituella beteenden och lätesyttringar, kan man få förmånen att uppleva framför allt under högsommaren och sensommaren. Det väcker många frågor om varför lommar från samma och angränsande sjöar träffas på det här viset. Några klarläggande svar har vi knappast, men helt klart spelar beteendet en viktig roll i relationerna mellan fåglar i samma och angränsande sjöar. Foto: Christer Brostam

I detta nummer:

Ordföranden har ordet
LOM-Hört med e-post
Årets inventeringar - sänd in dina
rapporter
Projekt LOM - en arbetsgrupp inom SOF-
BirdLife - ! eller ?
Vykort

Peter Lindberg - LOM-pristagare 2015
Lommar med satellitsändare - ny och
spännande kunskap i snabb takt
Lommar med satellitsändare - också för
storlommen
Lom i regnet.

Ordföranden har ordet

Många av oss kommer nog att minnas sommaren 2015 som en av de blötare, men för egen del tycker jag nog att det mellan lågtrycksfronterna också blev flera tillfällen till att vara utomhus. Men ofta lockade besöken vid lomsjöarna mer till att spana efter just lommar än till att ta ett dopp.

Men visst har det regnat en hel del. För egen del kunde jag notera att vattennivån steg med ungefär 20 cm under mindre än en vecka i början av juni i en del sjöar i södra Västergötland, efter några dagar med häftiga regnfall och under den tid på året då många lompar - av båda arterna - ligger på bo. Det är ännu för tidigt att kunna bedöma årets häckningsresultat, men om liknande har hänt på andra håll kan ganska många häckningar av framför allt storlom ha drabbats.

Vid årets årsmöte i april skedde det några ommöbleringar i styrelsen. Henrick Blank hade av sagt sig ett omval som ordförande, men har stannat kvar som ledamot. Vidare lämnade Jenny Pleym styrelsen, efter att ha varit med som bland annat sekreterare i flera år. I min egenskap av nyvald ordförande vill jag tacka Jenny för dina insatser i många år och hoppas på att du både tar väl hand om dina västgötaspetsar och håller fortsatt uppsikt över storlommarna i den närbelägna Frisjön. Och naturligtvis också ett tack till Henrick, i din roll som ordförande under flera år.

Det blir kanske också förändringar vad gäller Projekt LOM:s arbetsformer och formella status. Under året har vi inlett en diskussion med Sveriges Ornitologiska Förening, eller SOF-BirdLife, om att Projekt LOM ska bli en arbetsgrupp inom föreningen. Genom att samverka med

landets partnerorganisation för BirdLife International får vi mera muskler i det fågelskyddsarbete som berör lommarna än om vi arbetar på helt egen hand. Vi räknar med att förändringen kommer att underlätta vår fortsatta verksamhet, där de årliga inventeringarna även framöver kommer att utgöra ryggraden. Går planerna i lås innebär det mer tid för Projekt LOM:s ledning att ägna oss åt arbetets innehåll, snarare än dess formella former. Mer information finns längre fram.

Och det händer mer spännande saker. Med ny teknik att följa vattenlevande fåglar med satellitsändare har vi under de senaste åren fått ny kunskap som förändrar vår bild av smålommens flyttning och övervintring. Inspirerad av dessa framgångar har Projekt LOM initierat en förstudie med syftet att försöka hitta former och finansiering för ett projekt med syftet att följa ett antal storlommar under en årscykel, innefattande flyttning och övervintring såväl som häckning. Några rader också om detta längre fram.

Som vanligt har det här numret av LOM-Hört skickats ut till några nytillkomna medlemmar, och till några personer i övrigt som visat intresse för vårt arbete. Jag hoppas att ni känner er VÄLKOMNA till Projekt LOM och uttrycker en förhoppning om att ni värdesätter vårt arbete som ett bidrag till fågelskyddsarbetet.

Med detta önskar jag er alla en trivsamt höst och vinter, fram till 2016 års LOM-säsongs. Och har du frågor eller synpunkter på de förändringar som är på gång är du naturligtvis välkommen att höra av dig,

Mats Eriksson

LOM-hört med e-post

Som informeras redan i vårnumret skickas det här numret av LOM-Hört enbart som en pdf-fil med e-post till de medlemmar som har uppgett en e-postadress. Bakgrunden är naturligtvis ekonomisk, kostnader för tryckning och utskick ökar i en takt som vi inte kan följa, om vi inte ska tvingas höja årsavgiften.

→ Om du ändå föredrar att få LOM-Hört i pappersformat i fortsättningen, kontakta Mats Eriksson, Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome, tel. 031-94 87 91, mobil 070-609 94 33, e-post eriksson.tommered@telia.com.

Årets lominventeringar – sänd in dina rapporter!

Med höstnumret av LOM-Hört kommer också den årligen upprepade PÅMINNELSEN om att sända in resultaten från årets inventeringar. Totalt medverkade 154 personer med rapporter för 2014, och vid en avstämning den 1 november hade det kommit in uppgifter om årets häckningar, via post eller inmatad information på Artportalen från ungefär 110 personer, alltså något fler än vid motsvarande tid 2014. Men vi väntar med intresse på rapporteringen från dig som ännu inte hört av sig.

Sedan ett antal år skickar vi inte längre ut några nya inventeringsblanketter i vårutskicket - för att spara både på papper och på portokostnad. Blanketter och inventeringshandledning finns på hemsidan, www.projekt-lom.com, men saknar du möjlighet att hämta hem blanketterna den vägen kan du naturligtvis få papperskopior hemskickade med posten; kontakta Mats Eriksson (Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome; tel. 031-94 87 91 eller 070-609 94 33).

Liksom tidigare skickas rapporterna till Mats Eriksson (Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome; eriksson.tommered@telia.com).

Om Du redan har skickat in årets rapporter, eller meddelat att dina rapporter nu finns inlagda på Artportalen, utan att ha fått en bekräftelse via e-post eller "postverkspost" – hör av Dig till Mats så att vi kan klara ut om din rapportering har kommit på avvägar, och att vi inte missar att notera Dig som medlem för 2016.

OBS e-postadressen, eriksson.tommered@telia.com

Projekt LOM - en arbetsgrupp inom SOF-BirdLife - ! eller ?

Under året har vi inlett en diskussion med Sveriges Ornitologiska Förening, eller SOF-BirdLife, om att Projekt LOM ska bli en arbetsgrupp inom SOF. Sedan tidigare finns sådana grupper för bland annat trana, jaktfalk, ortolansparv och skräntärna. Genom en samverkan kan vi agera mera kraftfullt i fågelskyddsarbetet avseende lommarna än om vi arbetar på egen hand. En annan viktig aspekt för det mer vardagliga arbetet är att det blir mer tid för Projekt LOM:s ledning att ägna oss åt arbetets innehåll, snarare än den administration som oundvikligen krävs också för en liten ideell förening.

Förändringen är en fråga om arbetets former, snarare än dess mening och innehåll. Att följa de två lomarternas häckningsutfall genom de årliga inventeringarna kommer även framöver att utgöra ryggraden i arbetet inom Projekt LOM. Liksom tidigare kommer den som medverkar med uppgifter om storlom eller smålom på tänkbara häckningsplatser genom en aktiv kontakt med Projekt LOM, genom att rapportera direkt eller att lägga in sina observationer på Artportalen plus att aktivt meddela detta till den person som samordnar inventeringarna, att få vårt nyhetsbrev LOM-Hört hemskickat via e-post eller i pappersformat. Och den som vill stödja arbetet utan att aktivt medverka i inventeringarna men ändå vill få LOM-Hört hemskickad kan som hittills betala en årsavgift, f.n. 120 kr/år.

Förändringen betyder att Svenska LOM-Föreningen / Projekt LOM formellt upphör att existera som en fristående förening men att Projekt LOM fortsätter sitt arbete på liknande sätt inom ramen för en arbetsgrupp. Mer information om detta i kommande nummer om LOM-Hört, men har du frågor och funderingar om nyordningen dessförinnan är du välkommen att kontakta mig reda nu.

Mats Eriksson

Vykort

Sedan ett antal år har vi i lager två vykort med storlomsmotiv, fotograferade av Bosse Haglund. Det finns nu en möjlighet att få vykort hemskickade med posten till enbart porto- eller fraktkostnad. Kontakta Owe Arnoldsson (tel. 0371-521 00, owe_arn@hotmail.com) med information om hur många (och vilka) kort du vill ha (högst 20 kort totalt per person).

Bruket att skicka hälsningar och meddelanden med posten har ju fortfarande sin givna plats, tillsammans med e-post och andra kanaler, och varför inte använda ett kort med anknytning till lommarna?

Vykorten med storlomsmotiv. Foto: Bosse Haglund

Peter Lindberg – LOM-pristagare 2015

Peter Lindberg med årets LOM-pris. Foto: Mats Eriksson.

Med årets LOM-pris uppmärksammade vi Peter Lindberg. Utöver sitt engagemang inom Projekt Pilgrimsfalk, alltsedan starten år 1972, var han en av initiativtagarna till Projekt LOM. Dessutom fyllde Peter 70 år förra året. Peter mottog priset en solig men aning råkall marsdag, i samband med Projekt Pilgrimsfalk årliga möte på Nordens Ark i Bohuslän.

Årets LOM-pris var en smålom snidad i trä av Erik Hemmingsson. Den har faktiskt delats ut en gång förut, då Stig Olausson fick det första LOM-priset 2003, för sitt mångåriga engagemang för både storlom och smålom i Västergötland. Stig gick ju bort för några år sedan, och hösten 2014 kontaktades vi av Stigs fru Maj om vi kunde finna någon annan värdig mottagare.

För att undvika att Peter anklagas för jäv är det kanske säkrast att nämna att Projekt LOM:s styrelse tog beslutet vid sitt möte i november 2014, då Peter inte hade möjlighet att vara med.

Mats Eriksson

Lommar med satellitsändare - ny och spännande kunskap i snabb takt.

I höstnumret av LOM-Hört 2013 informerade vi bland annat om den workshop om lommar som BirdLife Finland arrangerade i september 2013, och de spännande resultaten från ett litauiskt projekt där man kunde följa sex smålommar som försetts med en inopererad satellitsändare efter att infångats utanför den litauiska kusten. Man kunde konstatera att fåglarna rörde sig över stora områden i Östersjön och Nordsjön under vintern. Därefter kunde man följa flyttningvägarna till häckningsområden i Ryssland, och väl på plats kunde man också dokumentera hur fåglarna uppträdde i landskapet kring häckningsvattnen.

Smålommen har ju visat sig vara sårbar för störningar från havsbaserad vindkraft och de undviker stadigvarande området upptill några kilometer kring vindkraftverk i viktiga övervintringsområden i Nordsjön och Östersjön. Men om störningarna mera konkret och långvarigt påverkar smålobbestånden vet vi inte. Därför har bl.a. tyska miljömyndigheter initierat ett projekt där man under tre vintersäsonger ska försöka förse totalt 45 smålomar med satellitsändare, för att kunna följa fåglarna under ungefär ett år. Den gångna vintern försågs tolv fåglar med sändare. Lommarna flyttade under våren till häckningsområden spridda från Grönland i väster till öster om Uralbergen (se karta på projektets hemsida, <http://www.divertracking.com/>). På bara några få år har vi fått mer information om smålommens flyttning än vad årtionden av traditionellt ringmärkningsarbete har försett oss med. Och ännu är projektet bara i sin startfas, så vi kan se fram mot fler spännande resultat framöver.

Mats Eriksson

Lommar med satellitsändare - också för storlom.

Ungefär 98 % av Europas storlomar (utanför Ryssland) häckar i de nordiska länderna. Trots att vi har ett internationellt ansvar för storlommen vet vi föga om flyttningvägar och övervintring. Vår kunskap om att storlommen till stor del flyttar mot sydost till övervintringsområden i Svarta Havet och östra Medelhavet bygger i huvudsak på återfynd av fåglar som ringmärkts under första halvan av 1900-talet. Så det finns anledning att fråga sig vad som gäller idag, inte minst mot bakgrund av de storskaliga ekologiska förändringarna både i Östersjön och i Svarta Havet under flera årtionden.

En viktig erfarenhet efter mer än 20 års arbete i Projekt LOM är att vi i fågelskyddsarbetet inte bara ska ta hänsyn till häckningssjöarna utan att storlommen i sina häckningstrakter rör sig mellan olika sjöar som alla torde vara av betydelse för fåglarna. Vi har också förstått att de grupper av storlomar som man ser här och var under hela häckningssäsongen, men mest under högsommaren och sensommaren, har stor betydelse för varje enskild lom. Här möts fåglar både från häckningssjön och från andra håll. Utifrån undersökningar av svartnäbbad islom har vi goda skäl att anta att de fascinerade ritualerna med cirkeldans, buganden, plaskdyk m.m. spelar en mycket viktig roll. Har man ägnat många års fältarbete åt lommarna förstår man att lommar (av båda arterna) har en bra kännedom om sina grannar - både i samma och angränsande sjöar, och följer man t.ex. hur en grupp av storlomar byggs upp i en sjö, ofta under morgontimmarna, ser man både att lommar flyger in från andra håll och att lommar kommer flygandes eller simmandes från andra delar av sjön. Genom att mötas i grupperna lär lommarna känna både varandra och deras häckningssjöar, och gissningsvis är de också viktiga i partnervalet för de yngre fåglarna.

Man kan spekulera mer om detta, men redan på basis av dagens kunskap inser man att förvaltningen av storlommen måste ske i ett landskapsperspektiv som inte bara beaktar häckningssjön utan även hur storlommarna rör sig mellan andra sjöar. Här har studier av sändarförsedda lommar en jätteintressant potential. De sändare man använder för smålom ger signaler med några hundra meters precision, så det finns möjligheter att utöver flyttningvägar och övervintringsområden även kunna kartlägga lommarnas rörelsemönster under det halvår de vistas i häckningsområdet.

Inspirerade av resultaten från undersökningarna av smålom har både vi inom Projekt Lom och våra "LOM-kollegor" inom BirdLife Finland närt tankar om att starta upp projekt med syftet att öka vår kunskap om storlommens rörelse- och spridningsmönster. Finnarna var först ute - den gångna sommaren har man fångat och opererat in satellitsändare i två storlomar, en adult fågel och en utvuxen årsunge. I skrivande stund (=början av november) är båda fåglarna på flyttning mot sydost med en flyväg via Vitryssland och Ukraina till Svarta

Havet. Information om det finska projektet hittar du på <https://www.luomus.fi/en/satellite-black-throated-divers>, där det även finns länkar till kartor där man kan hålla sig uppdaterad.

Inom Projekt LOM har vi tillsammans med Föreningen Södermanlands Ornitologer (FSO) och med ekonomiskt stöd också från fem andra naturvårdsföreningar i Södermanland samt Alvins Fond påbörjat en förstudie om förutsättningarna för ett svenskt projekt. Tanken är att förstudien ska innehålla skelettet till en projektplan och en ungefärlig kostnadsberäkning, som ett underlag för kommande kontakter med tänkbara forskningsinstitutioner och finansierare.

En knäckfråga har naturligtvis varit att försöka få tag i lommarna. Vi vet sedan tidigare att man kan fånga storlommar med en fjärrmanövrerad slagfälla på boet, men med tanke på risken för störning och att häckningen kanske avbryts har vi valt bort det alternativet. I tidigare undersökningar av smålom och svartnäbbad islom har man använt sig av s.k. ljusfångst. Lommarna söks upp under natten ute på vattnet och bländas med en strålkastare. Lommen paralyseras för en kort stund och då närmar man sig försiktigt med båt och försöker fånga lommen med håv. För att undersöka om även storlommen kan fångas på detta sätt gjordes en test i augusti. Några medlemmar (och lomrapportörer) i FSO höll i de praktiska detaljerna, och vi fick även god hjälp av Ramunas Zydelis och Stefan Heinänen som arbetar i det pågående dansk-tyska smålomsprojektet. Efter några försök lyckades fångstteamet, bestående av tre personer, fånga in två storlommar. Så nu vet vi, både från finska och egna erfarenheter att metoden med ljusfångst fungerar. Men någon satellitsändare blev det inte den här gången.

Göran Ahlstedt håller den först infångade lommen, med Mats O G Eriksson, Stefan Heinänen och Ramunas Zydelis som åskådare. Foto: Lennart Eriksson.

Till sist: Självfallet är all jakt och fångst av storlommar förbjuden, så arbetet har skett med stöd av det generella undantag som gäller för ringmärkning och att en person med ringmärkningslicens utfärdad från Naturhistoriska Riksmuseet ska medverka i fältarbetet. Ska man göra något mer än att enbart ringmärka fågeln, plus ta sedvanliga mått på bland annat näbb, vingar och tars, krävs det dessutom en s.k. djurförsöksetisk prövning. Så det krävs en del byråkrati med tillstånd från skilda håll innan man kan genomföra ett försök med satellitsändare.

Leif Carlsson och Mats Eriksson

Foto: Sune Carlsson

Lom i regnet

2015 var ett tufft år för fåglar i allmänhet. Den kalla och blöta våren fortsatte långt ut i sommaren, och skördade säkert offer i okläckta ägg och ihjälfrusna ungar. Troligen även för smålommen.

De första smålommarna var på plats i sin gamla tjärn redan 19 april. Ett besök vid ett säkert smålomtjärn slutade med ingenting den 1 maj. Men längre söderut hörde jag kacklande smålom. Fick se två stycken över skogen. De verkade gå ner, och jag följde dem mot nedslagsplatsen ut i den stora mossen. Gick upp på en liten höjd 50-60 meter väster om tjärnet i mossen. Låg en smålom i det lilla tjärnet! Och en till! De var så vackra. De flöt omkring i det lilla tjärnet, som var mindre än en fotbollsplan, ca 80 x 50 meter. En kniphane och två skogssnäppor var där också. Det var två helt nya smålommar för mig. Eller var det de två som var i det stora tjärnet ifjol sommar? Åtminstone helt nytt tjärn, men Torbjörn Andersson har pratat om det.

Ett annat mera beprövat tjärn besökte jag 14 maj. Framme vid trädgränsen mot myren och tjärnkanten konstaterade jag två smålommar. Årets första ladusvala flög över. Åtminstone första för mig, men det var mycket sent. Flera ladusvalor flög över tjärnet, och det kom en häger och provocerade med en överflygning. Några jämrade läten. Var det hägern själv eller en försiktig protest från smålommarna? Hägern satte sig i norrkanten, och smålommarna strax tillbaka till att bara glida omkring i det lilla tjärnet. Hägern flög upp, tog en lov över vattnet, vände 180°, och flög bort norrut. Stod kvar och njöt av smålommarna ett tag. Något kort dyk, och de visade upp de vita sidorna. Livskvalité att få vara med några minuter.

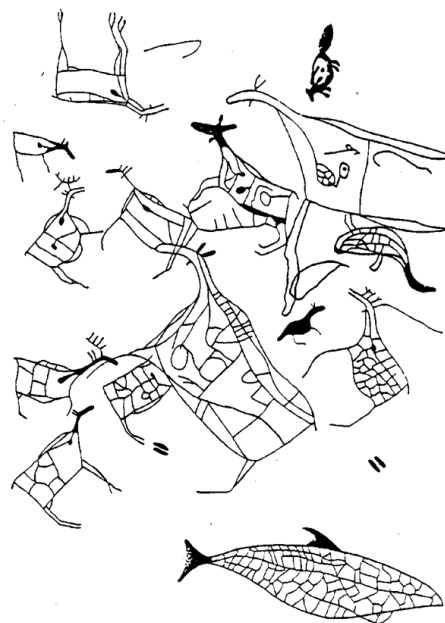
En inventeringslördag senare i maj åkte jag till ett tjärn där det varit vuxna ifjol. Jag gick längs öststranden, och så nära vattnet jag kunde komma. Det såg dött ut. Men så kom ett "kvack", och flera, snett bakom mig. En smålom precis intill land bara 15 meter från mig! Kikade i

kikaren längs vattenyta och strand, men såg ingen bobale, så jag hoppades att den inte glidit av boet. Aldrig varit så nära en smålom, och utan kamera... Skyndade mig därifrån. Hörde en ärtsångare på väg tillbaka till bilen. På hemvägen efter misslyckad tung vandring till ett nytt tjärn, och en ruvande smålom i ett annat tjärn stannade jag till, och gick ur bilen. Kikade från en punkt med överblick över hela tjärnet, och fann smålommen på land direkt. Den låg där jag sett den förut. Vita undersidan syntes, och den var jättetydlig, trots långa avståndet, över 300 meter. Den ruvade säkert. Jag hade nog skrämt av den förut, och brutit min svit att aldrig gå för nära och skrämma smålom av boet. Skönt att den var tillbaka på boet. Två ruvande smålommar på samma tur gjorde min dag.

Det blev hela fyra ruvande smålommar utspridda under perioden 23 maj – 3 juli. Men tyvärr resulterade det i bara två stora ungar. Om det var den kyliga våren eller andra orsaker ska jag inte spekulera i. Men åtta tomma tjärn, där det tidigare har funnits smålom, inger oro. Totalt blev det nio vuxna och tre stora ungar i sex tjärn.

Vid ett återbesök i det pålitliga tjärnet såg jag en vuxen smålom på håll, och en unge när jag kom lite närmare. Ute vid tallgränsen kunde jag se båda vuxna och ungen. En trädpiplärka varnade konstant. Tog några bilder av den, och gick till norränden av tjärnet. Så långt jag tog mig. Den ena smålommen var mer orolig, och simmade fram och tillbaka, och gnydde lite. Den simmade rakt mot mig, på mindre än 20 meters avstånd. Då taxade den ut på landningsbanan, drog igång motorerna och lyfte söderut. Den gjorde 1¼ varv runt tjärnet, och satte västlig kurs mot fiskesjön. Hörde den kackla när den kommit ur sikte. Den andra vuxna och ungen flöt lugnt omkring längre söderut. De är så rogivande. Bortskämd med fotoavstånd, och nöjd med fotograferandet, gick jag därifrån.

Sune Carlsson

Del av hållristning (tyvärr numera delvis förstörd) utanför Drammen i Norge. Här finns många däggdjur och fåglar som på ett eller annat sätt spelat en stor roll när ristningen gjordes. Och förekomsten av vilda djur, snarare än tamdjur och jordburksredskap (som man finner på hållristningarna i bl.a. Tanum i norra Bohuslän) tyder på att ristningen gjorts i en kultur där jakten spelade stor roll, kanske för 5000-6000 år sedan. Hittar du lommen?

Sommarlom 2015? Foto: Mats Eriksson

Projekt LOMs styrelse

- Mats Eriksson (ordf.), Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome; tel. 031-94 87 91, 070-609 94 33, eriksson.tommered@telia.com
- Uno Skog (sekr.), Stilvägen 34, 791 44 Falun, tel. 023-100 48, uno.skog@gmail.com
- Karen Lund (kassör), Oxtorgsgatan 12 D, 575 38 Eksjö; tel. 0381-140 11
- Owe Arnoldsson, Arnåsholm, 330 26 Burseryd; tel. 0371-521 00, 0485-441 15, owe_arn@hotmail.com
- Henrick Blank, Klerebo Bergsäter 2, 564 91 Bankeryd; 070-304 10 11, henrick.blank@yahoo.se
- Leif Carlsson, Ekgatan 34 G, 632 23 Eskilstuna; tel. 016-51 41 81, 070-522 62 95, mihack11@gmail.com
- Peter Lindberg, Zoologiska inst., Box 463, 405 30 Göteborg; tel. 031-773 36 42, 070-209 23 15, peter.lindberg@bioenv.gu.se
- En vakans

Bilder och bidrag till LOM-Hört

Några få personer i ledningen för Projekt LOM står för huvuddelen av materialet i LOM-Hört. Vi ser gärna fler bidrag i form av bilder och texten om dina upplevelser. Eller du har kanske synpunkter i övrigt på hur vi arbetar inom Projekt LOM?

Skicka dina bidrag till LOM-Hörts redaktör, Kristina Eriksson, kristina.tommered@gmail.com, eller till Kristina Eriksson, Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome

Bilderna sänder du som egen fil och de ska vara högupplösta (2000 px längsta sida och 300 dpi räcker bra).

Deadline för vårnumret är den 15 januari 2016